

RECENZII

† Ilarion ALFEYEV, Mitropolit de Volokolamsk, *Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul*, traducere de Dragoș Dâscă, colecția *Patristica*, seria *Studii*, nr. 8, Editura Doxologia, Iași, 2013, 324 p.

Sfântul Isaac Sirul este cunoscut în Biserică drept autor de texte ascetice și mistice al secolului al VII-lea, episcop, pentru doar cinci luni, al cetății Ninive, sihăstrind în munți, în cea mai mare parte a vieții sale. Privind în istorie, nu putem să nu remarcăm – fapt extrem de relevant – că scrierile Sfântului Isaac Sirul sunt recomandate de foarte mulți dintre scriitorii înscrisi în curentul isihast din veacul al XIV-lea, inclusiv de Sfântul Grigorie Sinaitul, Sfântul Grigore Palama, Sfinții Kallist și Ignatie Xanthopoulos și alții. De-a lungul veacurilor, și alți

sfinți ai Bisericii, teologi, ierarhi sau duhovnici au recomandat scrierile acestui mistic, trecut în calendarul ortodox pe 28 ianuarie.

În prefața la volumul *Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul*, Episcopul Kallistos Ware notează impresia pe care i-au produs-o scrierile acestui mistic, uimitor prin cuprinderea, adâncimea și înălțimea cugetărilor sale: „Nici când înainte, în afara Sfintei Scripturi, nu mai întâlnisem pe cineva care să spună atât de multe în atât de puține cuvinte” (p. 14). Încât nu este de mirare că unul dintre duhovnicii cei mai cunoscuți din secolul trecut, Ieronim de Eghina, își îndemna ucenicii să citească din scrierile Sfântului Isaac Sirul „o pagină pe zi, negreșit!”.

Popularitatea scrierilor Sfântului Isaac Sirul se poate constata urmărind șirul impresionant al limbilor în care a fost tradus, din vechime până în vremurile noastre (inclusiv în japoneză). În România, Sfântul Paisie Velicikovski a tradus, în 1787, la Neamț, în slavonă, *Cuvintele pentru nevoiță* ale Sfântului Isaac Sirul, după o ediție grecească a acestui volum pe care, așa cum o mărturisește

în „Prefață”, „ca pe un dumnezeiesc dar, din Ceriuri trimis de Dumnezeu, cu nespūsă bucurie l-am primit și cu lacrimi am mulțămuit lui Dumnezeu Carele au plinit îndelungata mea dorire de a avea acea carte”. În limba română, demn de semnalat este faptul că unul dintre cele douăsprezece volume ale *Filocaliei* (numărul al X-lea) este dedicat în întregime primului text cunoscut al Sfântului Isaac Sirul, publicat cu titlul: *Cuvinte despre sfintele nevoițe*. Părintele Dumitru Stăniloae, traducătorul acestui text de peste 450 de pagini, remarcă, în „Cuvântul introductiv”, că învățăturile Sfântului Isaac Sirul „au fost foarte mult folosite în viața monahismului răsăritean”.

Deși, ulterior, în limba română au fost publicate, în traducerea Părintelui Ioan I. Ică jr., și partea a II-a a scrierilor Sfântului Isaac Sirul, în 2003, cu titlul: *Cuvinte către singuratici. Despre viața dubului, taine dumnezeiești, pronie și judecată*, dar și o a treia parte, în 2007, publicată tot la Editura Deisis, demersul Editurii Doxologia de a traduce în românește lucrarea Părintelui Mitropolit Ilarion Alfeyev – publicată, inițial, în Statele Unite ale Americii, în 2000, de *Liturgical Press* – nu este nici tardiv, nici redundant, ci cât se poate de necesar. Această apariție editorială vine să ofere cititorului român o variantă mult mai accesibilă și mai concentrată a teologiei Sfântului Isaac Sirul.

Ca să înțelegem importanța acestei cărți a Mitropolitului Ilarion Alfeyev, trebuie să plecăm de la o serie de constatări ale numeroșilor exegeți ai operei sale. Pe scurt, deși într-o frază cam laborioasă, putem spune că Sfântul Isaac Sirul este un scriitor prolific și nesistematic, în care se împletesc, adesea, enunțurile de natură dogmatică, argumentate scripturistic sau patristic, cu mărturii fără ocoliș ale unor experiențe personale, în care analogii precum cea între beția de vin și beția de Duhul Sfânt se așază în chip uimitor de firesc alături de încredințări și viziuni despre Împărăția ce va să vie, în care se fac salturi amețitoare, ca de la pământ la cer, de la sfaturi practice, cum sunt cele despre poziția corpului la rugăciune în fața crucifixului, la tâlcuiri adânci precum, ca să rămânem la același exemplu, cea în care se raportează la Cruce ca fiind „haina lui Hristos, așa cum umanitatea lui Hristos e haina dumnezeirii” (p. 169). Ca să nu mai pomenim despre faptul că râvna celui care ar dori să sintetizeze învățăturile Sfântului Isaac Sirul este serios afectată de numărul dezarmant

de mare de pasaje antologice, fiind greu de selectat între atât de multe apoftegme întâlnite practic pagină după pagină. Spre exemplificare, redau una dintre acestea: „Fii prieten cu toți oamenii, dar fii singur în cugetul tău. Fii părtaș la pătimirea tuturor, dar cu trupul tău fii de parte de toate. Nu muștra pe cineva și nu osândi nici chiar pe cei foarte răi în viețuirea lor. Întinde haina ta peste cel ce a greșit și acoperă-l. Și dacă nu poți lua asupra ta greșelile lui și nu poți primi și certarea și rușinea în locul lui, rabdă-l măcar și nu-l rușina...” (p. 80).

Misiunea Mitropolitului Ilarion Alfeyev nu a fost deloc una ușoară. E ca și cum cineva ar dori să reproducă maiestatea unui ocean folosindu-se de o suprafață a cărei întindere să poată fi cuprinsă, totuși, cu privirea, stând în același loc. A fost un risc pe care și l-a asumat, dar pe care l-a biruit, precum biruiește tot cel ce crede că „cele ce la om sunt cu neputință, la Dumnezeu sunt cu putință” (Luca 18, 27). Mitropolitul Ilarion Alfeyev reușește, astfel, să aducă bucurie și să-și agonisească recunoștința a trei categorii de cititori:

1) Prima categorie este cea a celor care au nevoie de această adevărată propedeutică înainte de a se avânta în oceanul cugetărilor Sfântului Isaac, Mitropolitul Ilarion fiind un excelent ghid pentru orice neinițiat; 2) A doua categorie de cititori, poate cea mai numeroasă, este a celor care au acces, grație acestui volum, la o sinteză de maximă concentrare (deși, sub 324 de pagini nu s-a putut coborî – aceasta pare a fi limita la care pot fi comprimate primele două părți ale scrierilor Sfântului Isaac). O sinteză a gândirii unui Isaac adesea anevoie de urmărit în textul original. Prin modul în care a fost concepută, cartea face ca acest mare mistic să fie accesibil și celor care nu au timpul fizic ori capacitatea, pregătirea teologică și experiența duhovnicească necesare spre a lectura textele originale; 3) O a treia categorie este, cu siguranță, a celor care, deși au parcurs deja scrierile acestui sfânt al Bisericii din secolul al VII-lea, totuși nu au reușit să-și sistematizeze învățătura sa.

În lumina acestor trei direcții, volumul *Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul* este, prin osteneala și fericita inspirație a Mitropolitului Ilarion Alfeyev, deopotrivă o *introducere*, o *sinteză*, dar și o *sistematizare* a gândirii unuia dintre cei mai iubiți și mai curajoși mistici pe care-i cunoaște Ortodoxia, apreciat, deloc întâmplător, căutat și extrem de gustat și de alte confesiuni creștine sau chiar de

cei de alte religii (nădăjduim să fie, pentru aceștia, un ghid care să le poarte pașii pe singura Cale care este și Adevăr și Viață).

Lectura acestei cărți nu poate fi asemănată decât, pentru a identifica experiențe umane din alte sfere, cu bucuria și entuziasmul unui *explorator* aflat în fața unor descoperiri epocale sau, ca să fim mai pe limbajul tinerilor de azi, iubitori de adrenalină, cu un soi de „sport extrem”. Deși temele curg pe o structură care împrumută ceva din cadența și coerența elementelor constitutive ale unei creații simfonice (Mitropolitul Ilarion are „în palmares” și apreciate compoziții muzicale), deși ideile sunt limpede expuse și citatele fericit încadrate și explicate, totuși înălțimea amănunțită a unor învățături are atât darul de a entuziasma, cât și de a tăia, uneori, la propriu, respirația cititorului.

Gândirea Sfântului Isaac nu se desfășoară, indiferent de subiectul abordat, decât în cadrele fericitei paradigme a deschiderii către om a unui Dumnezeu care, o spune apăsător adesea, reluând versete din prima epistolă a Sfântului Ioan Evanghelistul (v. 4, 8) *este Iubire* și nu poate fi *decât Iubire* și nimic altceva, la limită. Putem identifica, în scrierile Sfântului Isaac Sirul și afirmații foarte „tari” – în sensul de provocatoare sau șocante – chiar pentru o gândire deprinsă cu raționamente de ordin scolastic, iar nu cu încredințările „vedeniilor” și „descoperirilor” celor ce au fost răpiți până la al treilea cer (II Cor. 12, 2). Important este, dincolo de toate, că orice cuvânt al acestui sfânt are capacitatea de a nedumeri, de a uimi, de a entuziasma sau de a întări pe calea pe care ne întâlnim cu Domnul, Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Faptul că este *viu*, în sensul că are îndrăzneala celui care a experimentat viața în Duhul Sfânt, îl face pe Sfântul Isaac Sirul extrem de actual; practic, el este contemporan cu toate generațiile de credincioși ce se vor succeda până la sfârșitul veacurilor. Pentru mine, personal, este cel mai îndrăzneț sfânt pe care l-am citit până acum.

Pr. dr. Constantin STURZU

† **Emilian LOVIȘTEANUL**, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, *Teologie și istorie bisericească. De la Sfintele Taine la sfințirea omului*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2014, 384 p.

Cea mai recentă apariție editorială a Preasfințitului Părinte Emilian Lovișteanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, este o monumentală lucrare de aproape 400 de pagini, intitulată *Teologie și istorie bisericească de la Sfintele Taine la sfințirea omului*, publicată la prestigioasa Editură Mitropolia Olteniei. Ea se adaugă celorlalte cinci cărți ale autorului, apărute în ultimii ani la Râmnicu Vâlcea sau la Iași, în funcție de evoluția itinerariului pastoral-bisericesc al acestuia, fost

consilier cultural al Arhiepiscopiei Iașilor, în prezent Episcop-Vicar al istoricei eparhii a Râmnicului, păstorită și ocrotită de Sfinții Ierarhi Antim Ivireanul și Calinic de la Cernica. Nu ne propunem să ne referim în cele ce urmează la calitățile evidente ale conținutului teologic al cărții, lăsând aceasta în seama specialiștilor. Vom încerca să punem în evidență alte câteva valoroase dimensiuni ale lucrării, cultural-istorice și spiritual-literare, precum și coerența și meșteșugul ilustrării lor într-un demers scriitoricesc complex și mozaical de împletire a mai multor tipuri de discurs: teologic, istoric, cultural-religios și filologico-literar, sau jurnalistic religios. Polifonia acestui demers scriitoricesc subliniază, de altminteri, în chip explicit, pluralitatea competențelor autorului, ce gravitează în jurul specializării sale principale, de teologie și istorie.

Cele patru capitole ale lucrării își propun în mod temerar – și reușesc cu convingere – să sintetizeze o problematică istorico-religioasă și teologică bogată și variată, al cărei miez ideatic este structurat bipolar între Sfintele Taine ale Bisericii și sfințirea omului, ca scop unic și suprem al vieții sale pământești. Această structurare bipolară centrală, ce străbate ca un fir roșu întreaga problematică a cărții, este anunțată explicit de subtitlul acesteia și sugerată semiotic de superbul program iconografic al copertilor exterioare și interioare ale lucrării.

Primul capitol al cărții este consacrat Sfintelor Taine ale Botezului și Cununiei, Euharistiei și Spovedaniei, Hirotoniei în cele trei

trepte, cu un capitol special rezervat slujirii episcopale, și Sfântului Maslu. Abordarea „tradițională”, de tip clasic, a acestora este depășită prin cel puțin două aspecte: prezentarea implicațiilor spirituale și a importanței teologice a fiecăreia dintre aceste Taine la nivelul aceleiași relații bipolare privilegiată pe tot parcursul cărții despre care vorbeam mai sus, a cărei constituire este argumentată în fiecare dintre subcapitolele respective, precum și deschiderea spre universal a nivelului de receptare prin introducerea unor variante-versiuni în limba franceză a tuturor celor șase subdiviziuni ale primului capitol al lucrării. Administrarea și lucrarea, rodirea spirituală a Sfințelor Taine în viața credincioșilor sunt condiționate de „libertatea și dragostea” omului, noțiuni a căror înțelegere în istoria Vechiului și Noului Testament este analizată, tot sub formă de binom, în ultimul subcapitol al acestei prime secțiuni. Ca pe tot parcursul cărții, de altfel, argumentația nu este susținută doar de referințe scripturistice, patristice sau de exegeză teologică recentă, ci și de o intertextualitate literară și filosofică bogată, ilustrată de numeroase citate din poezie și literatură, precum și din filosofie (sunt citați Eminescu, Jose Ortega Y Gasset, Khalil Gibran, Ernest Bernea, John Stuart Mill, Nikolai Berdiaev și mulți alții). Și această ultimă secvență a primului capitol al lucrării este însoțită de o versiune în limba franceză. Prin această opțiune de deschidere spre o receptare internațională de tip bilingv a acestei prime părți a cărții, autorul se dovedește a fi un fin și preocupat cercetător al evoluției moderne actuale a orizontului de așteptare al cititorului specializat, interesat de problematica tratată, specialist român în teologie ortodoxă și cunoscător al măcar unei limbi străine (franceza fiind încă în mod tradițional asociată provinciilor istorice românești ca limbă străină, de cultură, cunoscută) sau specialist străin în teologie creștină și interesat de conținuturile abordate, căruia limba franceză îi devine instrument de acces la acestea.

Scrisul fiecărui cercetător specialist este caracterizat de recurența câtorva preocupări tematice principale, abordate și aprofundate cu interes menținut mereu viu tocmai prin studiile și lucrările pe care li le consacră. Tematica sfințeniei și a rolului sfinților de modele umane și de mijlocire spre folosul duhovnicesc al „cinstitorilor” și „iubitorilor de praznicele” lor îi este foarte dragă Preasfințitului Părinte Emilian Lovișteanul, autor al altor două cărți de această factură,

una consacrată Sfântului Ierarh Calinic¹ și alta Sfinților Martiri Brâncoveni². Capitolul al doilea al cărții *Teologie și istorie bisericească* analizează rolul și locul câtorva sfinți în Eparhia Râmnicului, considerați reprezentativi fie datorită alegerii lor spre comemorare națională deosebită de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ultimii ani (este cazul Sfinților Împărați Constantin și Elena și al Sfinților Martiri Brâncoveni), fie datorită relației lor spirituale profunde cu evoluția parcursului pastoral-bisericesc al autorului: Sfântul Voievod Ștefan cel Mare și legăturile lui cu marea lavră de la Neamț (mănăstirea de metanie a Preasfințitului Părinte Emilian Lovișteanul), sau Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica, fost păstor al Arhiepiscopiei Râmnicului, căruia i se subliniază legăturile spirituale, cărturărești și cititoricești cu această eparhie, în special, și cu Mitropolia Olteniei, în general. Considerațiile analitice și interpretative de tip sincron se împletesc armonios și benefic, pentru profitul intelectual al cititorului, cu investigațiile de tip diacronic. De altfel, această perspectivă diacronică este ilustrată în mod admirabil și integral în a doua secvență a acestui capitol, dedicată „susținerii Bisericii Creștine prin Epistole de către Sfântul Vasile cel Mare”. Originalitatea analizei conținutului teologic, spiritual și pastoral-misionar al acestor scrisori (291 la număr) constă în structurarea ei în funcție de opt tematici esențiale, dintre care unele de mare actualitate, evidențiate de autorul cărții: unitatea Bisericii (exemplu din Epistola 47: „Cei care pândeau altădată Biserica metropolei noastre și voiau s-o umple de neghinele eretice nu voiau ei oare să prindă acum un prilej de a smulge prin învățăturile lor tulburătoare credința care fusese semănată cu multă oboseală în sufletele oamenilor și să destrame unitatea acestei Biserici? Tocmai acest lucru l-au făcut în multe Biserici”³), credința Bisericii creștine, dragostea din Biserică, Sfintele Taine în Biserică, înțelegerea în Biserică (exemplu din Epistola 227: „Primiți, așadar, cu liniște și bucurie cele întâmplare, cu convingerea că cei

¹ *Sfântul Ierarh Calinic slujitor înțelept și păstor milostiv al Bisericii strămoșești*, Editura Sfântul Antim Ivireanul, Râmnicu Vâlcea, 2012.

² *Între bucuria vieții și darul nemuririi – Sfinții Martiri Brâncoveni*, Editura Sfântul Antim Ivireanul, Râmnicu Vâlcea, 2014.

³ † Emilian Lovișteanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, *Teologie și istorie bisericească*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2014, p. 231.

care nu primesc câte se lucrează în Biserică de către aleșii lui Dumnezeu se împotrivesc poruncii lui Dumnezeu. Să nu trăiți în vrăjmășie cu mama voastră, Biserica din Nicopole! Nu vă certați cu cei care poartă grija sufletelor Voastre!⁴), zidirea de lăcașuri sfinte, adevărul de credință mărturisit, sau vrednicia slujitorilor Bisericii. În plus, această inspirată analiză a conținutului pastoral-spiritual al Epistolelor Sfântului Ierarh Vasile cel Mare în funcție de subordonarea lui uneia dintre cele opt tematici principale identificate de Preasfințitul Părinte Episcop Vicar Emilian Lovișteanul (întru totul inedită, după știința noastră) le deschide cercetătorilor interesați adevărate oportunități de explorare a acestui corpus de scrisori ale ierarhului capadocian.

Cel de-al treilea capitol al cărții este unul de introspecție religioasă de factură istorică, antropologică și culturală, consacrat rolului tipăririi cărților de cult în spațiul românesc și importanței și evoluției dimensiunilor fenomenului pelerinajelor în societatea noastră contemporană, cu referiri detaliate la istorica Arhiepiscopie a Râmnicului. El se deschide cu un subcapitol pasionant de istorie bisericească referitoare la „legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Anglicană”, în care considerațiile foarte amănunțite de natură istorică (datorate interesului deosebit⁵ și cunoașterii prin experiențe personale nemijlocite a acestora de către autor) se împletesc cu cele de factură teologică, considerate de Preasfințitul Părinte Emilian Lovișteanul ca fiind responsabile de evoluția actuală a acestor relații: „După toate întrunirile și dialogul ortodoxo-anglican, s-a făcut un progres în discuțiile teologice purtate, dar multe teme doctrinare încă mai rămân de analizat și anume: cele 39 de articole ale Mărturisirii de Credință anglicane conțin elemente doctrinare în acord cu Reforma; pronunțarea împotriva dogmei *Filioque* nu s-a realizat în mod concret; Taina Sfintei Euharistii. Impasul cel mai mare îl constituie acceptarea de a hirotoni femeile în preoție și episcopat, prin hotărârea Sinodului General al Bisericii Angliei (hotărâre cu care nu toți episcopii anglicani sunt de acord); iar în ultimii ani, aprobarea căsătoriei persoanelor de același sex și hirotonia homosexualilor. Aceste lucruri au fost condamnate ferm de toate Bisericile Ortodoxe

⁴ *Ibidem*, p. 244.

⁵ Numărul de teologi și personalități ale Bisericii Anglicane citați în acest subcapitol al lucrării este cu totul impresionant.

care fac parte din comisia mixtă de dialog. Este cunoscut faptul că protestantismul a oferit posibilitatea femeilor spre slujirea pastorală încă din anii '60. Din păcate, dialogul dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Anglicană nu a dus la o apropiere între ele din cauza teologilor protestanți liberali, care au căzut în relativizarea dogmelor și concesiile făcute manifestărilor umane decăzute. Inovațiile aduse în practica unei părți a Bisericii anglicane au denaturat adevărata tradiție a Bisericii creștine vechi”⁶.

Cu totul pasionant ni se pare, din perspectiva formării noastre filologice, subcapitolul despre impactul cultural extraordinar al tipăririi în limba română a cărților bisericești și mai cu seamă a *Bibliei de la București*, numită a lui Șerban Cantacuzino. S-a publicat mult în filologia noastră despre scrisul românesc vechi, eminentamente religios în cultura română. Originalitatea paginilor consacrate acestei problematici de Preasfințitul Părinte Emilian Lovișteanul constă în tipul personal de abordare, din perspectiva importanței religioase și, deci implicit teologice și liturgice, a acestui complex și impresionant demers cultural, dublată de sublinierea importanței lui (și mai ales a tipăririi *Bibliei de la București* din 1688) în construirea unei conștiințe a identității naționale creștin-ortodoxe: „*Biblia de la București* este socotită o expresie a unității românilor de pretutindeni, iar prin larga ei circulație în toate ținuturile locuite de români, ea a avut un rol însemnat în pregătirea unității bisericești a românilor. Acest lucru reiese și din a doua prefață a *Bibliei*, scrisă de Patriarhul Dositei al Ierusalimului, unde apare ideea unității muntenilor, moldovenilor și ardelenilor. Totodată, această traducere și publicare a *Bibliei* în limba română demonstrează din nou ortodoxia poporului nostru și fidelitatea lui față de Revelația divină”⁷.

Adevărat ierarh dinamizator al fenomenului pelerin în ultimii cinci ani, de când păstorește în Arhiepiscopia Râmnicului, Preasfințitul Părinte Emilian Lovișteanul argumentează în ultima secvență a acestui al treilea capitol al cărții importanța duhovnicească și necesitatea pastoral-misionară a pelerinajului creștin-ortodox în perioada contemporană, nevoia omului – pelerin spre Împărăția Cerurilor – de întâlnire cu sacralul și de concretizare și eficientizare a comuniunii și credinței lui în Dumnezeu. Cititorul cărții este inițiat

⁶ † Emilian Lovișteanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, *Teologie și istorie bisericească...*, p. 325.

⁷ *Ibidem*, p. 339.

în principalele pelerinaje cu moaște ale Sfinților din Eparhia Râmnicului, întreprinse în ultimii cinci ani în interiorul și dincolo de marginile teritoriale canonice ale acesteia.

Cel de-al patrulea și ultim capitol al lucrării *Teologie și istorie bisericească* este alcătuit din trei interviuri religioase, articulate în această structură tripartită prin subsumarea lor unei tematici spirituale comune, de „mărturisire a lui Dumnezeu prin credință, fapte bune și rugăciune”⁸. Cel dintâi este consacrat semnificațiilor și „rațiunii creației lui Dumnezeu în contextul Praznicului Nașterii Domnului”, cel de-al doilea reprezintă o profundă și minunată sinteză interpretativă a Fericii a noua⁹, iar cel de-al treilea are ca subiect de reflecție rugăciunea, „hrana sufletească cea mai scumpă” a creștinului. Împletirea acestui tip diferit de discurs, jurnalistic, de factură religioasă, desigur, cu discursul predominant al cărții, științific, de exegeză teologică și istorie bisericească este nu numai îmbogățitoare pentru cititorul specialist, teolog, dar în același timp, ea imprimă lecturii un ritm pasionant și vioi, un caracter dinamic și polifonic.

În peisajul publicațiilor specializate, de teologie ortodoxă și istorie bisericească, cartea Preasfințitului Părinte Emilian Lovișteanul reprezintă cu certitudine o contribuție valoroasă, originală și profundă, erudită și riguros documentată în argumentare, cu dublu impact asupra cititorului ei, vădit privilegiat: științific și duhovnicesc. Teologia înseamnă mai mult decât „simplul” discurs despre Dumnezeu; ea înseamnă cunoașterea și experiența Lui¹⁰, care se face în Biserica lui Hristos, unde, după cum se precizează în încheierea cărții *Teologie și istorie bisericească*, El, Mântuitorul Hristos, „rămâne cu noi prin Sfintele Taine și lucrează pentru a ne face cetățeni ai *Ierusalimului ceresc*”¹¹.

Prof. dr. Felicia DUMAS

Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași

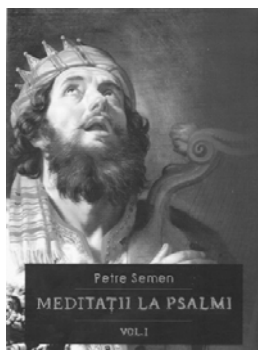
⁸ *Ibidem*, „Cuvânt înainte”, p. 5.

⁹ „Fericiți veți fi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind din pricina Mea. Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri” (Matei 5, 11-12).

¹⁰ Părintele Placide Deseille, *Credința în Cel Nevăzut. Elemente de doctrină creștină potrivit tradiției Bisericii Ortodoxe*, traducere din limba franceză și introducere de Felicia Dumas, Iași, Editura Doxologia, 2013, p. 25.

¹¹ ȚEmilian Lovișteanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Râmnicului, *Teologie și istorie bisericească...*, p. 383.

Pr. prof. dr. Petre SEMEN, *Meditații la Psalmi*, vol. I, Editura Sf. Mina, Iași, 2014, 331 p.

Scriptura ebraică a Vechiului Testament este împărțită în trei categorii de scrieri: *Torab*, *Neviim* și *Ketuwim*, adică *Legea*, *Profeții* și *Scrierile*. În categoria *Ketuwim* se încadrează și *Cartea Psalmilor*, numită în limba ebraică *Sepher Tebilim*, ce se traduce prin „*Cartea Laudelor*”.

Din însăși denumirea ebraică, se constată că psalmii sunt imne de laudă și mulțumire închinare lui Dumnezeu, constituind, totodată, o colecție de evenimente istorice și profeții mesianice. Acest fapt este surprins de Sfântul Vasile cel Mare în *Tâlcuire dubovnicească la Psalmi*: „într-adevăr, altceva ne învață profeții, altceva istoricii, altceva Legea (...). Cartea Psalmilor însă cuprinde în sine tot ceea ce este mai folositor din toate. Ea profetizează cele viitoare, face aluzii istorice, dă legi pentru viață, arată ce trebuie să facem, fiind o adevărată comoară de învățături bune, punând la îndemâna tuturor tot ceea ce îi este de folos”.

Bogăția teologică a psalmilor ce surprind relația omului cu Dumnezeu a condus, treptat, la adoptarea și transformarea lor în rugăciunea Bisericii, fiind prezenți atât în cultul divin public, precum și în rugăciunea personală. Având în vedere importanța psalmilor în viața fiecărui credincios, ca expresie a dialogului intim cu Dumnezeu, Pr. prof. dr. Petre Semen aduce în atenția cititorilor primul volum din lucrarea intitulată: *Meditații la Psalmi*.

Cartea apărută în 2014, la Editura Sfântul Mina din Iași, constituie împlinirea unui proiect de suflet al Părintelui Profesor, demarat în perioada 2011-2012, în cadrul emisiunilor realizate la „Radio Trinitas”, sub titlul „Atlas Biblic”. *Meditații la Psalmi* reprezintă forma redactată a acelor comentarii exegetice la primii opt psalmi. Modalitatea de prezentare, de tipul întrebare-răspuns, permite cărții să depășească standardul unei lucrări pur științifice și să se adreseze unui public larg.

Din perspectiva conținutului, volumul se constituie într-o exegeză științifică, în care autorul face uz de metoda istorică, punând accent însă pe teologia textului revelat, având în permanență grijă să coreleze mesajul transmis de psalmi cu evenimentele petrecute

în contextul respectiv. Totodată, metoda istorică este secondată de cea lingvistică, prin intermediul căreia autorul realizează incursiuni în lexicul limbii ebraice, adeseori îndreptând textul românesc, pentru a oferi o înțelegere corectă a mesajului biblic. Din exegeza sa nu lipsesc referințele patristice și scripturistice, elemente ce oferă autenticitate ideilor pe care le descoperă autorul.

Referitor la tehnica de abordare a textului biblic, cartea *Meditații la Psalmi* este o exegeză la fiecare verset al celor opt psalmi, acestea fiind introduse de întrebări. Acest mod original de a face o exegeză biblică are avantajul de a prezenta mesajul autorului în valuri succesive de idei, ce dau naștere altor întrebări, captând atenția cititorului.

Explicațiile simple și directe, ce evită divagațiile fără sens, oferă dinamism textului și, totodată, o înțelegere exactă a gândului autorului cu privire la un anumit verset. Simplitatea prin care sunt construite răspunsurile denotă complexitatea gândirii și a pregătirii Părintelui Profesor Semen. Acesta trece mesajul greu de descifrat al Psalmilor prin filtrul gândirii sale, expunându-l într-o formă concentrată, dar ușor de perceput. Complexitate învăluită de simplitate se observă și din capacitatea autorului de a transpune mesajul biblic în actualitate, sugerând că Sfânta Scriptură descoperă omului contemporan modalitatea de a relaționa cu Dumnezeu. Pe tot parcursul cărții, se constată o permanentă referire la relația omului cu divinitatea, la modul în care acesta trebuie să se raporteze la Dumnezeu. Întreaga exegeză a Părintelui Profesor are ca scop final tocmai raportul dintre om și Dumnezeu, construit pe modelul relației regelui David cu YHWH.

Volumul *Meditații la Psalmi* nu este o exegeză seacă, pierdută în detalii lingvistice sau istorice, ci este o exegeză ce însumează în sine exemple din viața cotidiană, pe care autorul le utilizează pentru a explica textele biblice. Vorbind despre mila lui Dumnezeu, Părintele Profesor o compară cu mila izvorâtă din dragostea unei mame pentru copilul ei, încercând prin aceasta să surprindă și să aducă în atenția cititorului iubirea pe care o manifestă Dumnezeu față de fiecare persoană (pp. 194-195). Raportând cuvântul Scripturii la viața cotidiană, autorul îl descoperă omului pe Dumnezeu, oferindu-i mijloacele scripturistice de a-L căuta și a-L accepta în viața sa.

Printr-o exprimare cursivă și lină, ideile cuprinse în cartea *Meditații la Psalmi* depășesc granița rațiunii critice și pătrund în suflet, vorbirea simplă a autorului constituind, în acest sens, o delectare a sufletului și, în cele din urmă, a minții.

Puterea Părintelui Profesor Petre Semen de a vorbi sufletului denotă nu doar pregătirea sa intelectuală, ci și experiența sa duhovnicească, pastorală, ce însoțește mesajul pe care-l transmite cititorilor săi. Deseori, autorul face paranteze, introducând în exegeza sa și evenimente din viața personală. Prin intermediul secvențelor din trecutul său, el dovedește această experiență și experiență a harului pe tot parcursul activității sale de preot slujitor și profesor al catedrei de Hermeneutică și Teologie Biblică, arătând că tot ceea ce propune cititorilor, „împlinirea cuvântului Scripturii”, este realizabil.

Prin însuși titlul cărții, Părintele Profesor Petre Semen se adresează sufletului, căci starea de meditație la Psalmi implică, de fapt, starea de rugăciune. Deși în cazul fiecărui psalm autorul are grijă să-l încadreze într-un context istoric, aceasta o face pentru a surprinde dispoziția sufletească a regelui și psalmistului David, ce a stat la baza compunerii textului rugăciunii.

Ancorarea istorică a argumentării Părintelui Profesor Semen îi permite să vadă în David tipul omului aflat în starea de smerenie și pocăință, care strigă în permanență către Dumnezeu. Deși este rege, David se descoperă înaintea lui Dumnezeu dezbrăcat de toată cinstea pe care i-o oferă această demnitate și se îmbracă în haina penitenței. Prin aceasta, autorul sugerează că starea de meditație sau de rugăciune constituie o acțiune ce implică în sine smerenie și pocăință.

Fiind un cuvânt adresat sufletului, cartea *Meditații la Psalmi* combate formalismul religios, la fel cum o făcea în timpurile veterotestamentare profetul Isaia: „Ce-mi folosește mulțimea jertfelor voastre? zice Domnul. M-am săturat de arderile de tot cu berbeci și de grăsimea vițelilor grași și nu mai vreau sânge de tauri, de miei și de țapi” (Isaia 1, 11). Versetul biblic și, în acord cu acesta, cuvintele Părintelui Profesor Petre Semen sugerează că actul religios trebuie să fie materializarea sentimentului ce se naște din relația omului cu Dumnezeu. Fiecare gest liturgic venit atât din partea preotului, cât și a credincioșilor trebuie însoțit în permanență de smerenie și pocăință, având întotdeauna conștiința că acesta trebuie să fie un răspuns la dragostea pe care ne-o oferă Dumnezeu.

Formalismul religios, care deseori este trecut cu vederea, se interpune între om și Dumnezeu, deoarece nu mai reflectă starea sufletească pe care ar trebui să o arate credinciosul în momentul raportării sale la Divinitate. În fața acestei probleme, autorul refuză să enumere sfaturi lipsite de conținut și oferă propriul exemplu: „Nu am dreptul să mă erijez în sfătuitoare pentru nimeni. Eu spun doar cum fac eu” (p. 174). Prin aceasta, autorul sugerează că mesajul, bazat pe textul Sfintei Scripturi, constituie suma experiențelor sale în relația cu Dumnezeu. Astfel, gândul transmis în paginile cărții *Meditații la Psalmi* este plin de conținut duhovnicesc, făcând trimiteri, în permanență, la unirea omului cu Dumnezeu prin rugăciunea însoțită de smerenie și pocăință.

Totodată, autorul nu omite să facă observații cu privire la forma pe care o au Psalmii, precizând că în alcătuirea lor există o componentă numită „suprasciere”. Aceasta conține indiciile următoare: apartenența psalmului, grupă din care fac parte și modalitatea în care trebuie să se execute cântarea la sanctuar (p. 182). Observația, care nu este izolată, ci se repetă pe parcursul cărții, sugerează tocmai transformarea acestor psalmi în rugăciune publică, după cum mărturisește autorul: „Tradiția iudaică și cea creștină și-au însușit punctul de vedere al Sinagogii, pentru că Biblia Primului Testament, după cum se știe, a fost proprietatea Sinagogii și a Templului din Ierusalim, iar noi creștinii o avem moștenire de la ei” (p. 182).

Toate aceste valori ale cărții prezentate sunt argumente că *Meditații la Psalmi* este o lucrare complexă, ce folosește o metodă simplă de prezentare pentru a descoperi un conținut științific, bogat în idei teologice și morale. *Meditații la Psalmi* este o lectură necesară credinciosului, care poate descoperi sensurile ascunse ale Psalmilor, invocând permanent relația omului cu Dumnezeu, ce se construiește prin rugăciunea sinceră realizată după modelul oferit de psalmistul David. Astfel, psalmii sunt, după cum menționează Părintele Profesor Petre Semen: „rugăciunea cea mai complexă și completă pe care a creat-o mintea și inima omului prin conlucrarea cu Duhul divin” (p. 4).

Drd. Petru PAVĂL

Pr. dr. Liviu PETCU, *Îndumnezeirea omului după învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2013, 740 p.

Problema îndumnezeirii omului (*θεωσις*) este una dintre temele esențiale ale teologiei dogmatice creștine, dezbătută încă din zorii constituirii concepției și credinței trinitare a creștinismului.

Tânărul teolog universitar ieșean Preot asist. cerc. dr. Liviu Petcu și-a construit teza de doctorat după o impresionantă prestație filosofico-teologică în publicațiile autohtone și străine, materializată în sute de studii și articole, optând pentru titlul esențial: *Îndumnezeirea omului după învățătura Sfântului Grigorie de Nyssa*, sub prestigioasa conducere a Pr. prof. dr. Constantin Voicu, de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu.

Dispus să străbată, exhaustiv, bibliografia consacrată temei, pr. Liviu Petcu și-a construit lucrarea pe opt capitole caracteristice. Capitolul I este intitulat „Sfântul Grigorie de Nyssa – *Părintele Părinților, Luceafărul Nysssei*, Părinte al Teologiei Mistice și Teolog apofatic”. Acesta este un capitol de întemeiere a exegezei, luând în considerație „Grupul Capadocienilor” (I.1), „Capadocia - mare citadelă a Ortodoxiei. Scurtă prezentare a cadrului geografic, istoric, cultural și religios” (I.2), „Crâmpoie din viața Sfântului Grigorie de Nyssa” (I.3), „Sfântul Grigorie - *Luceafărul Nysssei și Părinte al Părinților*” (I.4); „Marele Capadocian - Părinte al Teologiei Mistice” (I.5); „Locul Sfântului Grigorie de Nyssa în tradiția apofatică” (I.6.). „Precizări terminologice: *ἀπόφασις, ἀφαίρεσις & στέρησις*” (I.6.1); „*Κατάφασις καὶ ἀπόφασις*. Relația dintre teologia catafatică și cea apofatică” (I.6.2); „Învățătura patristică despre calea apofatică a cunoașterii lui Dumnezeu” (I.6.3); „Teologia apofatică la Sfântul Grigorie de Nyssa” (I.6.4).

Desfășurat pe circa 80 de pagini, capitolul întemeietor de fundare logică a distincțiilor conceptuale, terminologice, este completat cu detalii teologico-istorice, în Capitolul II, intitulat „Învățătura despre îndumnezeirea omului, de la Părinții apostolici, până în secolul al

IV-lea”. Astfel, luăm contact cu sensurile conceptuale la Sfântul Ignatie Teoforul (II.2.1), Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, Teofil al Antiohiei, Sfântul Irineu al Lyonului, Sfântul Ipolit al Romei, precum și în Tradiția alexandrină, la Origen și Clement Alexandrinul (II.2.1 - II.2.6).

În continuare, autorul lucrării de înaltă ținută academică deslușește cu profunzime trăitoare și forță logică a discernământului „κατὰ μετουσίαν. Participarea la divin prin Fiul și Duhul, din chiar sursa vieții, care este Tatăl” (II.2.6.1); „Conlucrarea omului cu Dumnezeu în urcușul continuu al îndumnezeirii” (II.2.6.2); „Curățirea spirituală desăvârșită și cultivarea virtuților - căi către îndumnezeire” (II.2.6.3); „Nepătimirea - condiție *sine qua non* îndumnezeirii și cunoașterii lui Dumnezeu” (II.2.6.4); „Cei ce sunt hrăniți cu *pâinea cea spre ființă* se fac fii ai lui Dumnezeu” (II.2.6.5); „Cei desăvârșiți sunt drepti și sfinți nu doar înaintea oamenilor, ci mai ales înaintea lui Dumnezeu” (II.2.6.6); „Posibilitatea celor desăvârșiți de a mai cădea în păcat” (II.2.6.7); „Recunoașterea stării de desăvârșire” (II.2.6.8); Concluzii (II.2.6.9).

Capitolul al III-lea face precizări esențiale, sub titlul: „Îndumnezeirea omului la Sfântul Grigorie de Nyssa. Dezvoltarea temei și a conceptelor folosite pentru precizarea acesteia”. Astfel, autorul conturează „terminologia îndumnezeirii”, pe trepte conceptuale precum: III.1. „Conceptele de *θέωσις* și *μετουσία Θεοῦ* la Sfântul Grigorie de Nyssa. Terminologia îndumnezeirii”; III.2. „Îndumnezeirea firii omenești în persoana Logosului întrupat. Baza hristologică a îndumnezeirii omului”; III.3. „Vocația omului este *θέωσις*. Dorul continuu al omului după Dumnezeu cu Care se știe înrudit”; III.4. „Dezvoltarea conceptului de *μετουσία Θεοῦ* de către Sfântul Grigorie de Nyssa”; III.5. „Modul în care o ființă umană poate *deveni dumnezeu*”; III.6. „Omul îndumnezeit devine asemenea lui Dumnezeu, însă nu-și schimbă propria natură umană”.

Subliniind calea și modul de a deveni om îndumnezeit, părințele Liviu Petcu dezvoltă în capitolul al IV-lea al tezei de doctorat „Sfintele Taine - modul de a fi al Bisericii și condiție *sine qua non* a îndumnezeirii omului”. Sunt astfel relevate în detaliu: IV.1. „Importanța vieții sacramentale în urcușul duhovnicesc al omului spre unirea cu Dumnezeu”; IV.2. „Botezul – nașterea cea de-a doua din apă și din Duh. *Imitatio Christi*”; IV.2.1. „Cufundarea de trei ori în

apa Botezului, în numele Sfintei Treimi”; IV.2.2. „În apa bap-tis-mală este înecată viața păcătoasă a omului”; IV.2.3. „Omul - chip (είχών) al lui Dumnezeu, cu menirea de a deveni asemenea cu Dum-nezeu”; IV.2.4. „Prin Botez, se reface chipul lui Dumnezeu din om și se realizează asemănarea. Cel botezat dezbracă „hainele de piele” și se îmbracă în Hristos”; IV.2.5. „Botezul nu ne oferă îndum-nezeirea finală, ci ne deschide calea spre ea”; IV.2.6. „Cel ce nu-și stinge dorința de a păcătui este ca și cum nu a trecut prin apa Botezului”; IV.2.7. Botezul – *μίμησις a acta et passa Christi*; IV.3. „Euharistia – hrana nemuririi oferită omului spre îndum-nezeire”; IV.4. „Pocăința – cale către îndum-nezeire”; IV.5. „Viața filosofică” este o viață de contemplare și slujire”.

Cu mijloace conceptuale și terminologice deopotrivă proprii teo-logiei și filosofiei, autorul construiește capitolul al V-lea: „Cunoaș-terea și vederea lui Dumnezeu”. Aici ne sunt lămurite și deslușite următoarele chestiuni: V.1. „Ce putem ști despre Dumnezeu și modul în care putem ști”; V.2. „Darul revelației și cunoașterea ființei lui Dumnezeu”; V.3. „Sfântul Grigorie al Nyssei despre *θεωρία*”; V.4. „Cu-noașterea și vederea lui Dumnezeu este epectatică”; V.5. „Discurs și tăcere ca mijloace de comunicare”; V.6. „Mistica întunericului și mistica luminii”; V.6.1. „Noaptea divină în mistica apuseană și cea răsăriteană”; V.6.2. „Lumina dumnezeiască și întruparea Fiului lui Dumnezeu”; V.6.3. „Angajarea simbolurilor biblice în *De vita Moysis*”. Aici sunt explicate conceptele utilizate de Părintele Capadocian: V.6.4. „Ce este *θεογνωσία* și despre cele trei trepte ale cunoașterii lui Dumnezeu și ale înălțării spre El: Lumina (*Φῶς*), Norul (*Νεφέλη*) și Întunericul (*Γνόφος*)”. Apoi, sunt relatate celelalte trepte de cunoaș-tere: V.6.5. „Purificarea pentru urcarea pe munte. Simțurile duhov-nicești”; V.6.6. „Lumina (*Φῶς*) sau întoarcerea de la realitatea falsă spre Dumnezeu: *ἀπάθεια* și *παρρησία*”; V.6.7. „Norul (*νεφέλη*) sau călăuză spre lumea nevăzută, prin firea celor văzute”; V.6.8. „Întune-ricul luminos (*ὁ λαμπρός γνώφος*) al prezenței ascunse a lui Dum-nezeu”; V.6.9. „Moise pătrunde în întunericul divin (*ὁ Θεῖος γνώφος*), dar devine luminos”; V.6.10. „Tabernacolul văzut de Moise pe Si-nai”; V.6.11. „Moise se roagă de Dumnezeu ca El să-i arate fața”; V.7. „Contemplarea lui Dumnezeu în oglinda sufletului”; V.8. „Ex-periența extatică a sufletului în Dumnezeu”; V.8.1. „Beția trează” (*νηφάλιος μέθη*). Câteva interpretări și înțelesuri ale sintagmei la Filon, Plotin, Origen și Sfântul Macarie Egipteanul”; V.8.2. „Extazul

(*Ἐκστασις*). Beția trează sau trezvia beată, somnul treaz și rana sufletului la Sfântul Grigorie al Nyssei”; V.8.3. „Zborul sufletului. Cadrul multifacetat al utilizării sintagmei”; V.8.4. *Zborul sufletului la Sfântul Macarie Egipteanul și Sfântul Grigorie de Nyssa*”.

Luând în analiză, într-o perspectivă integratoare și alte lucrări esențiale ale sfântului capadocian, precum: *Contra Eunomium*, *In Canticum canticorum*, adăugate la *De vita Moysis*, autorul lucrării tratează filosofico-teologic, în capitolul al VI-lea, „Infinitatea lui Dumnezeu și mutabilitatea omului”, pe cinci paliere: VI.1. „Originea învățării despre incomprehensibilitatea și infinitatea divină”; VI.2. „Problema infinității divine la Filon din Alexandria”; VI.2.1. „Texte filonice referitoare la infinitatea divină”; VI.2.2. „Ce este Dumnezeu în esența Sa? Ființa lui Dumnezeu fiind infinită, năzuința după cunoașterea ființei lui Dumnezeu este și ea nesfârșită. Viziunea filoniană”; VI.3. „Sfântul Grigorie de Nyssa despre incomprehensibilitatea și infinitatea divină”.

Eruditul autor analizează lucrările de referință ale Sfântului Părinte Grigorie al Nyssei, *Contra Eunomium*, *De vita Moysis* și *In Canticum canticorum*, ocazie bună spre a dezbate: VI.4.1. „Infinitatea lui Dumnezeu – bază a mutabilității omului”; VI.4.2. „Infinitatea lui Dumnezeu ca bază a infinității virtuții. Natura inepuizabilă a acesteia”; VI.4.3. „Singura definiție a virtuții este că nu are limite”; VI.4.4. „Ἀρετή & ἐπέκτασις. Participarea la viața divină prin virtuți”; VI.4.5. „Cele două laturi ale virtuții: cea practică, a dăruirii și cea contemplativă, a primirii”; VI.5. „Conceptul de *διάστημα* în gândirea teologică a Sfântului Grigorie de Nyssa”.

Capitolul al VII-lea tratează tema centrală, definitorie pentru teologia marelui capadocian: epectaza. Autorul reușește pe deplin să delimiteze sfera și conținutul conceptului, răspunzând multiplu și profund esențial la întrebarea: Ce este epectaza, progresul continuu? El răspunde viguros, întemeiat pe Sfântul Grigorie de Nyssa, dar și pe contribuția precursorilor (Filon, Clement, Sfântul Irineu, Origen, Sfântul Grigorie de Nazianz).

Doctrina epectazei este una dintre contribuțiile majore ale Sfântului Grigorie de Nyssa la istoria gândirii. Epectaza este, așa cum sublinia autorul cărții, „condiția însăși a sufletului; ființa care ajunge să fie, nu încetează să devină. Existența noastră subzistă în mișcare infinită. Epectaza este experiența unui început mereu nou, al urcușului dumnezeiesc”. Legat de aceasta, pr. Liviu Petcu dă exemple biblice: marele Moise, patriarhul biblic Avraam, proorocul David,

Solomon, Apostolul Pavel etc. Toate exemplele se fundează, cu precădere, pe lucrările de maturitate ale Sfântului Grigorie: *De vita Moysis* și *In Canticum canticorum*.

Un alt merit al părintelui asistent Liviu Petcu rezidă în apelul constant la cea mai semnificativă bibliografie asupra temei dezbătute: Jean Daniélou, C.W. Macleod, Johannes Quasten, Norman Russell, Andrew Louth, Sarah Coakley, Martin Laird, Adam B. Cleaveland, David Balás, J. Meyendorff etc.

Pentru întreaga întreprindere hermeneutică a tânărului teolog de la Iași, selectăm, printre altele, observația esențială: „Între dorința fără sațietate și posesiunea fără dorință, spiritul creat realizează sinteza paradoxală a unei dorințe care poate crește numai în bucurie, pentru că înfinitatea *obiectului* iubit sporește și reîntinește (*ἀναεάζουσα*) în el pentru veșnicie (*εἰς τὸ αἰδίον*) un dinamism care tinde (*τόνος*) spre un sfârșit care nu poate fi atins. Prin credința lucrătoare prin iubire, omul descoperă sensul calității pozitive a necuprinderii, ceea ce produce în adâncul sufletului său, cuprins de dragostea contemplației, o aprindere plină de iubire, total alta decât dorința producătoare de reprezentări” (p. 492).

Autorul utilizează cu pricepere, tact și talent, metaforele părintelui capadocian: „Sufletul ce se unește cu Dumnezeu nu se mai satură de ceea ce gustă. Un nou sens al morții”; VII.5. „Metafora scării, a „muntelui cel duhovnicesc, a zborului și a aripilor și *homo bulla* folosite în descrierea urcușului spiritual”; VII.6. „Metafora cursei și a parfumului”; VII.7. „Supraabundența energiilor îndumnezeitoare îi comunică sufletului o nouă putere de urcare spre bine”; VII.8. „*στάσις ἐστὶ καὶ κίνησις*. Stare mișcătoare și mișcare statică în *ἐπέκτασις*”.

Eminentul autor argumentează, împotriva exegezelor critice, că teologia Sfântului Grigorie de Nyssa nu este o teologie a insatisfacției, a eternei frustrări și a disperării, ci dimpotrivă, o dublă potențare: „sufletul este satisfăcut, însă pe măsură ce cunoașterea crește, crește și dorința” (VII.9.2) și „în atingerea îndumnezeirii, nu există fixism, ci un continuu dinamism” (VII.9.3).

Autorul acestei fundamentale exegeze nu lasă de-o parte, nu neglijează nici ideea „*progresului* în rău” (p. 534-536), faptul că: „Umplerea și golirea poftelor trupesti (este, *n.n.*) *versus* satisfacția și creșterea dorințelor spirituale” (VII.10.1.), că sațietatea simțită după

delectarea senzuală sau lumească aduce dezgustul experienței. Bucuria spirituală este insașiabilă și infinită (VII.10.2.), că „progresul în rău este limitat și nu poate continua la infinit” (VII.10.3.), că desăvârșirea dorinței sau epectaza este continuă (VII.11.), chiar de după moartea fizică (VII.12).

Analiza complexă și completă a teologului Liviu Petcu ia în considerație și în apreciere critică hermeneutica exegeților evrei și creștini în *Cântarea Cântărilor* (VII.13.1): „*Cântarea Cântărilor* în exegeza lui Origen, a Sfântului Ambrozie și a Sfântului Grigorie de Nyssa” (VII.13.2.); „Sfântul Grigorie de Nyssa despre înțelesul alegoric și anagogic al *Cântării Cântărilor*” (VII.13.3.); „Unirea cu Dumnezeu este tema unificatoare a Omiliilor la *Cântarea Cântărilor*” (VII.13.4.); „Purificarea sufletului miresei pentru unirea cu Mirele” (VII.13.5).

Acest mare capitol al tezei de doctorat, cel de-al VII-lea, analizează exhaustiv îndeosebi conținutul omiliilor din Comentariul Sfântului Grigorie al Nyssei la *Cântarea Cântărilor*. Astfel, sunt prezentate, în chip pregnant și revelator: „Mintea începătorului” (VII.13.6.); VII.13.7. „Pasiunea nepasională. Sufletul trebuie să transforme pasiunea în ceva nepasional”; VII.13.8. „Mireasa este întunecată și frumoasă (*μέλαινα καὶ καλή*)”; II.13.9. „Rolul virtuții și al cunoașterii în teoria Sfântului Grigorie asupra unirii divine”; VII.13.10. „Mireasa se roagă să vadă obiectul doririi sale, de parcă nu l-ar fi întrezărit niciodată”; VII.13.11. „Sufletul îl caută pe Dumnezeu, Cel ascuns în noapte. Preaiubitul este cunoscut doar prin necunoaștere...”; VII.13.12. „Sufletul, învăluit în noaptea dumnezeiască, primește numai o anumită simțire a prezenței lui Dumnezeu Cel ce este de față, dar nu poate fi văzut”; VII.13.14. *Αγάπη καὶ ἔρωσ*. Dorința nepotolită a miresei după Mirele ei”; VII.13.15. „Năzuința infinită de a poseda mai deplin frumusețea”; VII.13.16. „Dorința de unire crește în proporție cu participarea la Dumnezeu”; VII.13.17. „Iubirea dorită a miresei este cunoscută doar în necunoaștere”; VII.13.18. *ἀπόφασις καὶ λόγοφάσις*. Dimensiunea logofatică a experienței apofatice la Sfântul Grigorie”; VII.13.19. „Dorința miresei a trezit aceeași dorință pentru Preaiubit în fiicele Ierusalimului. Inima miresei și inimile însoțitoarelor ei devin grădini de virtute”; VII.13.20. „Gura miresei este umplută de cuvintele vieții veșnice, devenind ea însăși o fântână de cuvinte”; VII.13.21. „Perpetua transformare și înălțare în lumină și în frumusețe”; VII.13.22. „Uniunea în lumină și frumusețe îmbogățită de Duhul

Sfânt”; VII.13.23. „Scoală, draga mea, frumoasa mea, porumbița mea”; VII.13.24. „Sora mea, mireasa mea, tu mi-ai robit inima. Eu a iubitului meu sunt și el este al meu”; VII.13.25. Progresul perpetuu este descris sub chipul miresei ce a îmbrăcat pe Hristos”; VII.13.26. „Tu, Cel pe Care L-a iubit sufletul meu”; VII.13.27. „Simbolul sărutului. Sânul Mirelui este mai bun decât vinul”; VII.13.28. „Mireasa este rănită de iubire. Imagini trinitariene în Cântare”; VII.13.29. „Uniu-nea cu Dumnezeu dincolo de orice imagine și concept în Sfânta Sfințelor”.

Capitolul al VIII-lea al tezei tratează prospectiv influența gândirii Sfântului Grigorie de Nyssa asupra teologiei ulterioare: VIII.1. „Am-prente ale teologiei Sfântului Grigorie de Nyssa asupra teologiei de mai târziu”; VIII.2. „Învățătura despre *ἐπέκτασις*. Influența Sfântului Grigorie de Nyssa asupra gândirii teologice a Sfântului Maxim Mărturisitorul”; VIII.3. „Tinderile înainte și experiența luminii dum-nezeiești la Sfântul Simeon Noul Teolog”; VIII.4. „Sfântul Grigorie al Nyssei - precursor al învățăturii Sfântului Grigorie Palama despre cunoașterea și vederea lui Dumnezeu”.

Unică în patrologia ortodoxă românească, lucrarea Părintelui asistent doctor Liviu Petcu, prin amploarea și diversitatea analizei, prin profunzimea interpretării și forța persuasiunii, reușește plenar să fie un instrument teologico-pedagogic pentru fiecare dintre noi, în mâinile celor care au datoria de a învăța și educa tineretul român în dogma trinitară, în permanenta lucrare de curățire a sufletului în vederea uniunii cât mai depline cu Dumnezeu, precum și în învățătura despre urcușul perpetuu în cunoașterea lui Dumnezeu, în îndumnezeire, nutrind constant convingerea pe care o mențio-nează și distinsul autor: „Mesajul operei Sfântului Grigorie de Nyssa este că adevărata viață creștină trebuie să se afle într-un continuu pro-gres, atât pe planul înțelegerii tainei lui Dumnezeu, cât și pe planul binelui, al desăvârșirii morale a creștinului și a raporturilor sale cu semenii. Poate că nicidecum nu s-au dovedit mai actuale teme-le acestui teolog, în mod special cele legate de desăvârșirea și îndumne-zeirea omului” (p. 702).

Tudor GHIDEANU,
Prof. dr. Emerit al Universității „Al. I. Cuza” din Iași